

Argumenteren

Ron Oostdam:

Voostellen van de vog-filosofie niet zomaar overnemen

In reactie op de examenvoorstellen van de Vakontwikkelgroep Nederlands doet de staatssecretaris het voorstel om het onderdeel argumentatieleer uit de vog-filosofie als expliciet domein in het programma voor Nederlands op te nemen. Volgens Ron Oostdam, co-auteur van Mondelinge Taalvaardigheid Nederlands, is dit geen goede zaak. Het opzetten van een leerlijn argumentatieleer in de bovenbouw van HAVO en VWO wordt er eerder door belemmerd dan gestimuleerd.

Vlak voor het zomerreces stuurt mevrouw Netelenbos, staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, nog een brief aan de voorzitter van de Tweede Kamer. In deze brief geeft zij een reactie op de door de Vakontwikkelgroepen (vog's) en de Stuurgroep Profiel voorgestelde examenprogramma's voor HAVO en VWO. Naar aanleiding van ontvangen adviezen van de inspectie, de cevo, verzorgingsinstellingen, organisaties van het voortgezet onderwijs en het hoger onderwijs, en de Onderwijsraad komt Netelenbos tot enkele wijzigingen. Een van die wijzigingen voor Nederlands (gemeenschappelijk deel) luidt: argumenteren wordt als expliciet domein in het programma opgenomen, overeenkomstig de formuleringen van de vog-filosofie. In de toelichting op haar voorstellen schrijft ze: 'Argumenteren/argumentatieleer is een onderdeel dat zowel behoort tot de taalwetenschappen als tot de filosofie.' Maar is het schoolvak Nederlands wel zo gebaat bij het klakke-

loos overnemen van het onderdeel argumenteren uit de vog-filosofie? Argumenteren/argumentatieleer in de lessen Nederlands staat in de eerste plaats in dienst van het taalvaardigheidsonderwijs en dat is een heel andere invalshoek dan bij filosofie. De vraag is dan ook of de genoemde leerstofonderdelen in het voorstel van de vog-filosofie in beginsel zinvol zijn voor de lessen Nederlands. Om die vraag te beantwoorden geef ik eerst weer wat de voorstellen precies inhouden. Daarna bespreek ik enkele uitgangspunten voor een leerlijn argumentatieleer in de bovenbouw en ga ik in op de betekenis van het voorstel van Netelenbos voor het schoolvak Nederlands.

Argumentatie in de voorstellen

Achtereenvolgens geef ik een feitelijke weergave van het onderdeel argumenteren in de voorstellen van de CVEN, de vog-N en de vog-filosofie. Op die manier zijn verschillen en overeenkomsten tussen de verschillende voorstellen goed waar te nemen.

HET VOORSTEL VAN DE CVEN In het CVEN-voorstel (CVEN 1991) nemen argumentatieve en beschouwende teksten een prominente plaats in bij het onderdeel taalvaardigheid, dat uiteenvalt in mondelinge taalvaardigheid, leesen schrijfvaardigheid. De CVEN geeft een gedetailleerde beschrijving van de vaardigheden en kennis die in het examen getoetst zullen worden. Voor wat betreft argumentatie gaat het om het volgende.

Voor het naar voren kunnen brengen van een beschouwende of betogende voordracht is het ondermeer vereist dat er 'een duidelijk standpunt wordt bepaald dat met voldoende steekhoudende argumentatie wordt gerechtvaardigd' en dat de inhoud 'passend geordend, geformuleerd en gepresenteerd' naar voren wordt gebracht (p. 10). Bij het zelf luisteren dan wel het met vragen of tegenwerpingen reageren, is het noodzakelijk dat leerlingen 'inhoudelijk en vormelijk ade-

quaat' kunnen reageren en dat ze in staat zijn de voordracht te volgen en te beoordelen en 'op grond daarvan goed gemotiveerde, geformuleerde en gepresenteerde vragen of tegenwerpingen naar voren kunnen brengen' (p. 11).

Bij het onderdeel groepsdiscussie wordt een aantal argumentatievaardigheden nog wat explicieter omschreven. Zo vereist het kunnen leveren van discussiebijdragen 'het kunnen geven van (voorlopige) meningen,' 'het tijdens de discussie kunnen aanvoeren van argumenten pro en contra' en 'het passend geordend, geformuleerd en gepresenteerd naar voren kunnen brengen van de meningen en argumenten' (p. 11). Daarnaast is eveneens vereist dat deelnemers aan een groepsdiscussie de bijdragen van anderen adequaat kunnen beoordelen (p. 11).

Het examenonderdeel leesvaardigheid heeft betrekking op het kunnen interpreteren, analyseren, beoordelen en samenvatten van teksten. Voor het lezen van beschouwende of betogende teksten betekent dit, aldus de commissie, dat leerlingen in staat zijn om op grond van tekstgegevens 'de functies (strekkingen) van tekstgedeelten – ook in hun onderlinge samenhang – te omschrijven, zoals poneren, (...) argumenteren' (p. 12). Bovendien moeten leerlingen inhoudelijke en functionele relaties, zoals relaties van de soort stelling-argument-subargument, kunnen benoemen die ex- of impliciet tussen tekstonderdelen aanwezig zijn (p. 12). En bij het beoordelen van een betogende tekst zijn examenkandidaten in staat de 'aanvaardbaarheid van meningen en argumentaties te beoordelen aan de hand van criteria als benodigde ondersteuning, geldigheid van redeneringen en correct gebruik van argumentatiewijzen' (p. 12). Bij het produceren van een beschouwende of betogende tekst moeten leerlingen in staat zijn 'inhoudselementen (waaronder argumenten) te ontwikkelen, te kiezen en te verbinden' (p. 13).

Behalve deze specifieke omschrijvingen van vereiste vaardigheden per examenonderdeel, wordt ook een termenlijst taalvaardigheid gepresenteerd. Bij de afzonderlijke onderdelen vermeldt de commissie dat de leerlingen kennis moeten hebben van de in deze lijst opgesomde begrippen. Met betrekking

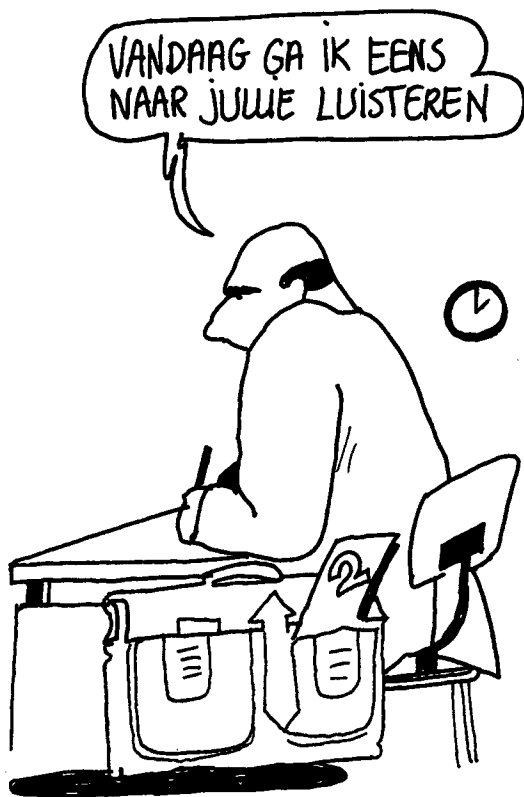
tot een onderdeel argumenteren zijn de volgende begrippen in de lijst opgenomen: meningsverschil, standpunt (mening, opvatting, stelling/conclusie), hoofd- en subargumentatie, functionele relaties zoals stelling-argument, (inhoudelijke) aanvaardbaarheid (criteria: consistentie, volledigheid, controleerbaarheid, correcte weergave, bron-eigenschappen, ondersteuning, logische geldigheid, aanvaardbare argumentatiewijze).

HET VOORSTEL VAN DE VOG-N Ook in de voorstellen van de VOG-N (Stuurgroep Profiel Tweede Fase 1995) gaat het steeds om dezelfde tekstsoorten: uiteenzetting, beschouwing en/of betoog. Argumentatievaardigheden spelen in de opgestelde eindtermen bij de verschillende vakonderdelen een belangrijke rol (zij het in beduidend mindere mate, of beter gezegd: in beduidend minder expliciet gestelde formuleringen dan bij de CVEN). Zo wordt bij leesvaardigheid de algemene eindterm opgenomen:

'De leerling kan een oordeel geven over de aanvaardbaarheid van meningen en argumenten op grond van benodigde ondersteuning, geldigheid van redeneringen en correct gebruik van argumentatiewijzen.'

Bij de mondelinge vaardigheden staat als eindterm bij de voordracht: 'De leerling kan inhoudelijk en vormelijk adequaat reageren op vragen en kritiek die door luisterende medeleerlingen naar voren worden gebracht'; bij de discussie zijn eindtermen terug te vinden zoals: 'De leerling kan inhoudelijke bijdragen leveren zoals (voorlopige) meningen en standpunten, argumenten pro en contra, oplossingen' en 'De leerling kan inhoudelijk en vormelijk adequaat reageren op bijdragen van andere deelnemers.'

Ondanks dat de VOG-N-voorstellen op een aantal punten aanzienlijk afwijken van de CVEN-voorstellen is er voor wat betreft het onderdeel argumenteren eigenlijk weinig veranderd. De inhoud van de examenonderdelen dicteert grosso modo het leerstofdomain argumenteren, ook al bevatten de VOG-voorstellen in tegenstelling tot die van de CVEN geen specifieke omschrijvingen van vereiste vaardigheden per examenonderdeel en een termenlijst taalvaardigheid.

HET VOORSTEL VAN DE VOG-FILOSOFIE
Kijken we naar het onderdeel argumentatie-
leer in de voorstellen van de VOG-filosofie
(p. 61-62) dan staat daar (de volgende tekst is
letterlijk overgenomen!) het volgende:

'In algemene zin gaat het in de argu-
mentatieleer om 1e het analyseren van een
betoog en het herkennen van verschillende
modellen van redeneren, 2e het onderscheid
maken tussen steekhoudende argumentaties
en drogredeneringen, 3e om de vaardigheid
zelf een correct en overtuigend betoog op te
zetten. Deze hoofdvaardigheden kunnen ver-
der uiteen gelegd worden.

1 het analyseren van een betoog

- het identificeren en analyseren van het stand-
punt en van de argumenten (feiten, vermoe-
dens, waarheden en wensen);
- het verschil tussen waarheid en geldigheid;
- het vaststellen van de structuur of samenhang
van de argumentatie: enkelvoudig of meer-
voudig, onder- of nevenschikkend;
- het herkennen van redeneermodellen.

2 het beoordelen van een betoog

- vaststellen of de argumentatiestructuur en
modellen deugdelijk zijn.
- drogredeneringen, zoals:
 - persoonlijke aanvallen;
 - ontduiken van de bewijslast;
 - vertekenen van standpunten;
 - impliciet taalgebruik;
 - misbruiken van uitgangspunten;
 - bespelen van het publiek;
 - autoriteitsargument;
 - verwisselen van oorzaak en gevolg;
 - overhaaste generalisaties;
 - verkeerde vergelijkingen;
 - eigenschappen van delen en gehelen;
 - cirkelredenering.

3 het opzetten van een correct en overtuigend betoog

- inventio (vinding), dispositio (ordening), elu-
cutio (stijl);
- indeling van een betogende tekst: exordium,
narratio, propositio (partitio), argumentatio
(confirmatio en refutatio), peratio, recapitula-
tio, affectus.'

Het opnemen van argumenteren als expliciet
domein in het programma Nederlands, over-
eenkomstig de formuleringen van de VOG-
filosofie, betekent een integratie van het
eerdere CVEN-voorstel. Dat wat de CVEN bij
naam noemde en wat de VOG-N impliciet
liet, wordt nu weer expliciet in het examen-
programma opgenomen. Wel zijn er enige
duidelijke verschillen: de uitgebreide lijst met
drogredeneringen en de tamelijk uitvoerige
onderverdeling bij het opzetten van een
correct en overtuigend betoog. Met name de
klassieke benamingen van de *partes orationes*
(de onderdelen van de rede) springen in het
oog: *exordium* (de inleiding), *narratio* (uiteen-
zetting van relevante feiten), *propositio* (for-
mulering van de eigen stellingname), *partitio*
(meta-communicatie om de structuur van de
eigenlijke argumentatie te verhelderen), *argu-
mentatio* (de eigenlijke bewijsvoering met de
bewijsvoering voor het eigen standpunt, de
confirmatio, en de weerlegging van het stand-
punt van de tegenstander, de *refutatio*), en
peroratio (het slot met een korte samenvatting
van de argumentatie, de *enumeratio* of *recapitu-
latio*).

Argumentatieleer in het studiehuis

Wat moeten we met dat voorstel van de vog-filosofie bij het schoolvak Nederlands? Om die vraag te beantwoorden bespreek ik allereerst twee (met elkaar samenhangende) algemene randvoorwaarden voor het toekomstige studiehuis die naar mijn mening in het oog moeten worden gehouden door eenieder die serieus werk wil maken van het opzetten van een leerlijn argumentatieleer in de bovenbouw van HAVO en VWO.

- In vergelijking met de huidige situatie zal in het toekomstige studiehuis de netto onderwijstijd voor de verschillende vakonderdelen per saldo afnemen.

De nieuwe voorstellen van de vog-N doen op een aantal punten een aanzienlijke aanslag op de studielast van leerlingen. Dit betekent een afname van de beschikbare netto onderwijstijd (i.c. klassencontacturen, begeleidingsuren) voor de verschillende vakonderdelen. Zo betekent een verplichte toetsing van de mondelinge taalvaardigheden in feite de introductie van een 'nieuw' vakonderdeel waaraan tot op heden nog weinig tot geen aandacht is besteed. Mutatis mutandis geldt dit ook voor het opnemen in het examen van gedocumenteerd schrijven. Kortom, wie recht zou willen doen aan de vog-voorstellen moet in dezelfde onderwijstijd in feite meer leerstof behandelen. Gezien de onmogelijkheid van een dergelijke optie zullen de voorstellen in de praktijk een herverkaveling van de beschikbare lestijd laten zien: minder klassencontacturen en begeleidingstijd voor de verschillende vakonderdelen.

- Het vormgeven aan de vog-voorstellen binnen het toekomstige studiehuis vereist het (zoveel als mogelijk) op geïntegreerde wijze aanbieden van benodigde kennis en vaardigheden voor de verschillende vakonderdelen.

Gezien het examenprogramma en de beperkte hoeveelheid studielasturen in het bovenbouwprogramma is elk middel tot tijdswinst welkom en is het gebruik maken van dwarsverbanden een noodzakelijke voorwaarde. Het gaat dan bijvoorbeeld om het ten nutte maken van leerinhouden voor de schriftelijke vaardigheden bij de mondelinge vaardigheden en vice versa. Of om het behandelen van

theorie op een zodanige manier dat toepassing kan plaatsvinden bij zowel de schriftelijke als de mondelinge vaardigheden. Een dergelijke aanpak verdient ook vanuit vakdidactisch oogpunt de voorkeur: het inzicht bij leerlingen in de overeenkomsten en verschillen tussen de taalmodaliteiten wordt er door gestimuleerd en vergroot (vergelijk ook Braet 1985).

Het opzetten van een leerlijn argumentatieleer waarbij recht wordt gedaan aan het voorstel van de vog-N en waarbij rekening wordt gehouden met bovenstaande randvoorwaarden betekent naar mijn mening:

- 1 gezien de beschikbare studielasturen en de afname van de netto onderwijstijd moet er voor het onderdeel argumentatieleer een *strenge leerstofselectie* plaatsvinden: er dient (uitsluitend) leerstof te worden aangeboden die van belang is om de gekozen toetsvormen in de examens met succes te doorlopen;
- 2 kennis en vaardigheden met betrekking tot argumenteren dienen (zoveel als mogelijk) *geïntegreerd* aan bod te komen bij de verschillende vakonderdelen.

De balans opgemaakt

Het introduceren van een onderdeel argumenteren/argumentatieleer in het curriculum Nederlands conform de voorstellen van de vog-filosofie betekent een extra verzwaring van het toch al zwaar belaste onderwijsprogramma. Het voorstel van de vog-filosofie behelst in feite (en dat is niet verwonderlijk) de introductie van een aparte cursus argumentatieleer in het schoolvak Nederlands.

Voor wat betreft het onderdeel 'het analyseren van een betoog' is er weinig nieuws onder de zon. De genoemde zaken bij dit onderdeel zijn eveneens expliciet terug te vinden in zowel het cven-voorstel als het voorliggende voorstel van de vog-N. Problematischer wordt het bij de twee andere onderdelen van het voorstel van de vog-filosofie. Het gaat dan in het bijzonder om de uitgebreide lijst met drogredenen bij 'het beoordelen van een betoog' en de genoemde leerstof (een stukje klassieke retorica) bij het onderdeel 'het opzetten van een correct en overtuigend betoog.'

foto: Chris van Houts

Aandacht voor drogredenen in de lessen Nederlands is bijzonder zinvol, maar of alle opgesomde drogredenen uit het voorstel van de vog-filosofie in de lessen Nederlands aan bod moeten komen (en ook getoetst moeten worden in het examen) is een tweede (om over differentiatie tussen havo en vwo nog maar te zwijgen). Wie aan alle genoemde drogredenen aandacht wil besteden in zijn lessen (zodanig dat leerlingen ze daadwerkelijk kunnen herkennen in alledaagse teksten), is nog wel even bezig. Met het oog op het overvolle programma mag het gerust onrealistisch heten om aan docenten de eis te stellen dat deze reeks drogredenen behandeld moet worden en aan leerlingen dat ze op het eindexamen deze serie drogredenen moeten kunnen herkennen en benoemen. Dat laat natuurlijk onverlet dat het zinvol en wenselijk is om in het onderwijs in algemene zin aandacht te besteden aan het verschijnsel drogreden.

Daarnaast lijkt het tamelijk onzinnig om de

verfijnde indeling (en terminologie) van de taken van de redenaar aan de orde te stellen in het taalvaardigheidsonderwijs op havo en vwo. Docenten zitten daar niet op te wachten en kunnen er ook niet erg mee uit de voeten. Zo kwam uit een onderzoek (Oostdam 1991) naar het argumentatie-onderwijs in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs naar voren dat het merendeel van de docenten Nederlands (50 tot 65 procent) argumentatie wel belangrijk tot zeer belangrijk vindt en dat in schoolboeken voor havo en vwo er ook een duidelijke plaats voor is ingeruimd, maar dat de mate waarin leerstof argumentatie wordt doorgewerkt sterk per docent en per methode verschilt. Afhankelijk van de gebruikte methode werkt ongeveer de helft van de docenten de opgenomen leerstof argumentatie slechts gedeeltelijk of geheel door; de andere helft slaat de leerstof gewoon over! Gelet op het grote belang dat wordt toegekend aan argumentatie, is het de vraag waarom leerstof argumentatie zo vaak gedeel-

telijk of zelfs geheel wordt overgeslagen. Veel docenten geven hier zelf al een antwoord op: de overgrote meerderheid (70 tot 80 procent) zegt namelijk geen of weinig kennis te hebben van de argumentatieleer.

Mede gezien deze onderzoeksresultaten lijkt het niet verstandig om de tamelijk specialistische onderdelen uit het onderdeel argumentatieleer van de vog-filosofie zonder meer op te nemen in het examenprogramma Nederlands. Dat zou de acceptatie van een onderdeel argumentatieleer wel eens meer kunnen belemmeren dan stimuleren. Het invoeren van een onderdeel argumentatieleer in het onderwijs Nederlands lijkt meer kans van slagen te hebben als er een strenge leerstofselectie plaatsvindt en als de relevante leerstof vervolgens op begrijpelijke wijze geïntegreerd wordt aangeboden met andere vakonderdelen. Bij een dergelijke aanpak wordt de leerstof direct toegepast (en dus ook getoetst) bij zowel de schriftelijke als de mondelinge vaardigheden. Op die manier heeft de argumentatieleer binnen het schoolvak Nederlands de functie van een hulpmiddel ter verbetering van de taalvaardigheid van leerlingen. En daar gaat het uiteindelijk toch om.

Op grond van het bovenstaande is het simpelweg doorschuiven van het huidige onderdeel argumenteren/argumentatieleer uit het examenprogramma voor filosofie naar het examenprogramma Nederlands naar mijn mening geen goede zaak. Het opzetten van een leerlijn argumentatieleer in de bovenbouw is meer dan het zomaar opentrekken van een blik argumentatieleer. Met deze beslissing geeft de staatssecretaris te kennen dat ze noch de leden van de vog-filosofie, noch die van de vog-Nederlands serieus neemt.

Literatuur

- Braet, A., 'Argumentatieleer onder voorwaarden' in: *Levende Talen*, 414, 1985, p. 389-394.
- Braet, A. & T. Hendrix (red.), *Het CVEN-rapport. Eindverslag van de Commissie Vernieuwing Eindexamenprogramma's Nederlandse Taal en Letterkunde vwo en havo*. Den Haag, Sdu, 1991.
- Oostdam, R.J., *Argumentatie in de peiling; Een aanbod- en prestatiepeiling van argumentatievaar-*

- digheden in het voortgezet onderwijs*. Amsterdam, SCO-Kohnstamm Instituut, 1991.
- Stuurgroep Profiel Tweede Fase, *Advies Examenprogramma's havo/vwo. Nederlands*. Enschede, SLO, 1995.
- Stuurgroep Profiel Tweede Fase, *Advies Examenprogramma's havo/vwo. Filosofie*. Enschede, SLO, 1995.